

Leksykon teologii pastoralnej

REDAKCJA

KS. RYSZARD KAMIŃSKI
Redaktor Naczelny

KS. WIESŁAW PRZYGODA
MAREK FIAŁKOWSKI OFMConv

Lublin
TOWARZYSTWO NAUKOWE
KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO
JANA PAWŁA II

Recenzenci
Ks. prof. dr hab. Bronisław Mierzwiński
Ks. prof. dr hab. Jan Wal

Opracowanie redakcyjne
Barbara Grodzieńska

Skład komputerowy
Joanna Żuk

Projekt okładki
Marta i Zdzisław Kwiatkowsy

Praca naukowa finansowana ze środków Komitetu Badań Naukowych w latach 2003-2006
jako projekt badawczy

© Copyright by Towarzystwo Naukowe KUL 2006

ISBN 83-7306-293-9

TOWARZYSTWO NAUKOWE
KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO
JANA PAWŁA II

ul. Gliniana 21, 20-616 Lublin 1, skr. poczt. 123
tel. 0 81 525 01 93, tel./fax 0 81 524 31 77
e-mail: tnkul@kul.lublin.pl <http://tn.kul.lublin.pl>
Dział Marketingu i Kolportażu tel. 0 81 524 51 71

Drukarnia „Tekst” s.j., ul. Wspólna 19, 20-344 Lublin

podczas procesji. Ważne jest nagłośnienie miejsca, w którym sprawuje się obrzęd błogosławienia palm. Czynny udział wiernych wymaga, aby oni słyszeli i rozumieli teksty liturgiczne.

Wierni w przygotowaniach obchodów powinni wykorzystać swoje doświadczenia z całego okresu przygotowania paschalnego, które dokonywało się w klimacie słuchania i rozważania słowa Bożego, pokuty i praktykowania uczynków miłości chrześcijańskiej. W przeżywaniu NP istotne jest słuchanie słowa Bożego, ponieważ odstawia ono tajemnicę odkupienia.

Wierni krocząc ze śpiewem w procesji z palmami do kościoła, powinni mieć świadomość, że idą za swoim Zbawicielem, który umarł i zmartwychwstał. Palmy są znakiem wiary w Niego. Przechowywane w domach powinny przypominać o zwycięstwie zmartwychwstałego Chrystusa nad grzechem, śmiercią i szatanem.

Kongregacja Kultu Bożego. *List okólny o przygotowaniu i obchodzeniu świąt paschalnych* (16 I 1988); Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Pz 2003; Renata od Chrystusa. *Vivere cum Ecclesia*. T. 1. Kr 1958 s. 280-286; H.J. Gräf. *Palmenweihe und Palmprozession in der lateinischen Liturgie*. Kaldenkirchen 1959; H. Becker. *Pascha Palmarum. Gedanken zur Palmsonntagsliturgie des neuen Karwochenordo*. „Liturgisches Jahrbuch” 19:1969 s. 219-233; B. Naldowski. *Liturgika*. T. 2. Pz 1991 s. 62-64.

Ks. Kazimierz Matwiejuk

NIEPEŁNOSPRAWNYCH INTELEKTUALNIE DUSZPASTERSTWO,

działalność zbawcza Kościoła skierowana do osób niepełnosprawnych intelektualnie, mająca na celu włączenie ich w życie eklezjalne w możliwym dla nich stopniu; ważnym zakresem działalności pastoralnej wśród niepełnosprawnych intelektualnie jest służba charytatywna oraz ukazanie im chrześcijańskiego sensu cierpienia.

Niepełnosprawność intelektualna jest to znacznie niższy od przeciętnego poziomu rozwoju intelektualnego, połączony z istotnym ograniczeniem w zachowaniu

przystosowawczym. Towarzyszą jej ograniczenia w zakresie komunikowania się, samoobsługi, radzenia sobie w obowiązkach domowych i szkolnych, sprawności interpersonalnych, korzystania ze środków zabezpieczenia społecznego, kierowania sobą, sposobów spędzania wolnego czasu oraz troski o zdrowie. Wyróżnia się cztery stopnie upośledzenia umysłowego: lekki, umiarkowany, znaczny i głęboki. Powyższe stopnie niepełnosprawności intelektualnej stanowią ważne uwarunkowanie dla duszpasterstwa.

Kościół uważa cierpiących z powodu upośledzenia intelektualnego za osoby szczególnie uimitowane przez Chrystusa. Miłość Boga do ludzi najniższych i ciągła obecność Chrystusa w Kościele prowadzą do ufności, że każda osoba, bez względu na stopień niepełnosprawności intelektualnej, jest zdolna do wzrostu w świętości. W ostatnich latach dokonał się w Polsce wzrost świadomości społecznej i eklezjalnej, idący w parze z rozwojem pedagogiki specjalnej, co sprawiło, że parafia i szkoła może świadczyć osobom niepełnosprawnym intelektualnie posługę duszpasterską i katechetyczną na dobrym poziomie.

1. Troska Kościoła o rozwój d.n.i.

Stolica Apostolska w dokumencie wydanym z okazji Międzynarodowego Roku Niepełnosprawnych (1981) opracowała zasady d.n.i. Pierwsza zasada stwierdza, że osoba upośledzona z jej przyrodzonymi i nienaruszalnymi prawami, bez względu na wrodzoną ułomność, następstwo chorób chronicznych, wypadków, upośledzeń psychicznych i upośledzeń zmysłów, jak również bez względu na ich stopień jest podmiotem oddziaływania duszpasterskiego. Zasada ta opiera się na uznaniu, że osoba ludzka posiada godność i autonomiczną wartość od chwili poczęcia, w każdej fazie swego rozwoju, niezależnie od jej stanu fizycznego, psychicznego czy duchowego. Osoba upośledzona, z wpisanymi w jej ciało i psychikę ogra-

niczeniami oraz cierpieniem, bardziej uwydatnia tajemnicę godności i wielkości człowieka. Duszpasterz, stając wobec osoby upośledzonej i poznając tajemnicze granice ludzkiej egzystencji, powinien zbliżyć się do tej tajemnicy z szacunkiem i miłością. Druga zasada związana z pierwszą głosi, że osoba obarczona upośledzeniem jest podmiotem posiadającym wszystkie prawa i należy jej ułatwić udział w życiu społeczeństwa i Kościoła we wszystkich wymiarach i na wszystkich poziomach. Uznanie tych praw i poczucie ludzkiej solidarności wymagają od duszpasterzy troski o niepełnosprawnych oraz tworzenia dogodnych warunków rodzinnych, społecznych, prawnych i psychologicznych do rozwoju osoby upośledzonej. Trzecia zasada podkreśla, że jakość społeczeństw mierzy się szacunkiem, jaki okazują one najślabszym spośród swoich członków. Osoba upośledzona jest członkiem społeczeństwa i ma nienaruszalne prawo do pełnego życia w społeczeństwie i Kościele.

Stolica Apostolska stwierdza, że podejście do problemów związanych z uczestnictwem osób upośledzonych intelektualnie w życiu społecznym i kościelnym musi być inspirowane przez standardy integracji, normalizacji i personalizacji. Standard integracji przeciwstawia się tendencji do izolowania, segregacji i spychania na margines osoby upośledzonej. Zobowiązuje natomiast do uznania osoby upośledzonej za podmiot życia rodzinnego, społecznego i religijnego oraz wzywa do udzielenia jej pomocy w zdobyciu wykształcenia i zawodu zgodnie z jej możliwościami. Standard normalizacji oznacza wysiłek społeczeństwa zmierzający do całkowitej rehabilitacji osób niepełnosprawnych oraz zapewnienia im warunków życia i pracy zbliżonych do normalnych. Standard personalizacji prowadzi do wyeliminowania skutków upośledzenia, ochrony godności niepełnosprawnych, polepszenia warunków ich

życia oraz wspomagania ich integralnego rozwoju we wszystkich wymiarach i uzdolnieniach.

II Polski Synod Plenarny przypomina proboszczom obowiązek troski o katechezę osób niepełnosprawnych intelektualnie. Odwołuje się przy tym do ustawodawstwa kościelnego, w którym jest mowa o obowiązku katechizowania także osób upośledzonych intelektualnie, na ile pozwala na to ich stan (KPK kan. 777). Przypomina również, że katecheza osób niepełnosprawnych, podjęta z ewangelicznym oddaniem, stanowi bogactwo wspólnoty parafialnej. Synod stoi na stanowisku, że duszpasterstwo osób niepełnosprawnych powinno zająć szczególne miejsce w procesie → nowej ewangelizacji (II PSP. *Szkola i uniwersytet w życiu Kościoła i narodu* nr 62).

KEP przypomina, że wspólnota parafialna ma być uwrażliwiona na osoby upośledzone umysłowo. Należy zorganizować im odpowiednią katechezę w szkole i parafii bądź w innych miejscach formacyjnych, np. w domu rodzinnym (*Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* nr 109). Podkreśla się ponadto, że katecheza osób upośledzonych umysłowo wymaga szczególnych kompetencji i troski o odpowiednie przygotowanie katechetów. Dlatego należy uwrażliwić ośrodki kształcenia katechetów, aby wprowadziły do programów studiów wykłady i ćwiczenia z zakresu katechezy specjalnej.

Także synody diecezjalne w Polsce dostrzegają potrzebę d.n.i. Jednak nie wszystkie synody z tą samą troską zauważają konieczność takiego duszpasterstwa. Postanowienia niektórych synodów diecezjalnych posiadają charakter życzeniowy i podkreślają, że należy się tym zająć. Nieliczne dokumenty synodalne (diecezji tarnowskiej, katowickiej i wrocławskiej) poświęciły kilka statutów osobom upośledzonym intelektualnie, trosce o ich życie liturgiczne i sakramentalne we wspólnocie

parafialnej oraz zwróciły uwagę na działalność grup ruchu Wiara i Światło jako formy d.n.i.

2. Formy pomocy niepełnosprawnym intelektualnie. Kościół w Polsce wypracował różne formy pomocy niepełnosprawnym intelektualnie. Są to ośrodki rehabilitacyjne, zakłady opiekuńczo-lecznicze i leczniczo-wychowawcze, domy opieki społecznej, stacje opieki Caritas, warsztaty terapii zajęciowej itd. Istnieje jednak problem przezwyciężenia mentalności niektórych katolików i duszpasterzy, twierdzących, że osoby niepełnosprawne intelektualnie w stopniu głębokim nie mają potrzeby czynnego uczestnictwa w życiu Kościoła. Postuluje się konieczność pokonania wielu uprzedzeń i negatywnych stereotypów na drodze włączenia niepełnosprawnych intelektualnie w życie Kościoła i działalność pastoralną.

Adekwatnym podmiotem kościelnym do powoływania i prowadzenia placówek profesjonalnej opieki nad niepełnosprawnymi są Caritas diecezjalne. W niektórych diecezjach funkcjonują warsztaty terapii zajęciowej, zakłady aktywizacji zawodowej, zakłady pracy chronionej lub wielofunkcyjne ośrodki pomocy niepełnosprawnym. Należy rozwijać ten kierunek pracy charytatywnej, korzystając ze zdobytych już doświadczeń, gdyż dotychczas zorganizowane ośrodki nie są w stanie zaspokoić potrzeb wszystkich niepełnosprawnych. Istnieje potrzeba popierania ze strony hierarchii i katolików świeckich d.n.i. prowadzonych przez zakony i stowarzyszenia. Jednocześnie istnieje konieczność wspólnych przedsięwzięć różnych podmiotów społecznych, również z innych wspólnot chrześcijańskich i instytucji niekościelnych, mających na celu integrację osób niepełnosprawnych z resztą społeczeństwa. Zalecane są wspólne zjazdy, kongresy, olimpiady sportowe, festiwale muzyczne, przeglądy teatralne itp.

3. Katecheza niepełnosprawnych intelektualnie. D.n.i. w rodzinie, szkole i ośrodkach specjalistycznych wymaga zastosowania metod adekwatnych do sytuacji konkretnej osoby niepełnosprawnej z uwzględnieniem wskazań pedagogiki specjalnej. D.n.i. przybrało systematyczną formę poprzez nauczanie religii w szkole i ośrodkach specjalnych. Od 1990 r. odbywa się nauczanie religii w szkole w wymiarze 2 godzin tygodniowo. KEP opracowała *Podstawę programową Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* (PPK) dla osób niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim, umiarkowanym i znacznym oraz głębokim. Powstają pierwsze programy i podręczniki dla tej grupy katechizowanych.

PPK dla osób niepełnosprawnych intelektualnie wyznacza następujące zadania: ukazanie Boga kochającego i przyjaznego człowiekowi; wyjaśnienie pojęć związanych z podstawowymi prawdami wiary; przygotowanie do przyjęcia sakramentów pokuty, Eucharystii i bierzmowania; wprowadzenie pojęć: dobro, zło, grzech i przebaczenie; przybliżenie przykazań Bożych; wprowadzenie podstawowych modlitw; kształtowanie nawyku codziennej modlitwy; ukazanie miłości bliźniego jako zasady życia we wspólnocie oraz uczenie dawania świadectwa przynależności do Boga Ojca i Jezusa Chrystusa działającego mocą Ducha Świętego w Kościele (PPK 6.4.1). Wymienione zadania katechezy osób niepełnosprawnych intelektualnie stanowią zróżnicowaną i wieloaspektową całość. Każde z nich, na swój sposób, realizuje nadrzędny cel katechezy. Zadania katechezy osób niepełnosprawnych realizowane są w aspekcie naturalnym i nadprzyrodzonym. Wynika to z faktu, że katecheza, jako działanie ewangelizacyjne, jest jednocześnie dziełem Boga i człowieka. Stosowanie zasady wierności Bogu i człowiekowi w wyjątkowy sposób odnosi się do kateche-

zy niepełnosprawnych intelektualnie. Wz-
 wa ona do wierności depozytowi wiary
 i jednocześnie do wspierania każdego
 człowieka, bez względu na sytuację
 psychofizyczną, w urzeczywistnianiu po-
 wołania chrześcijańskiego i rozwiązy-
 waniu jego problemów życiowych.

Ze względu na zróżnicowane możli-
 wości poznawcze uczniów PPK nie okre-
 śla jednoznacznie zagadnień, jakie muszą
 oni opanować w okresie nauki szkolnej.
 PPK zakłada, że katecheta indywidualnie
 dla każdego z wychowanków ustali po-
 ziom osiągnięć, którymi powinien on
 wykazać się na poszczególnych etapach
 procesu kształcenia. Dlatego opracowane
 zostały tylko wskazania ogólne, które
 osoby niepełnosprawne intelektualnie po-
 winny osiągnąć. Pierwszym rezultatem
 jest wiedza katechizowanego, że Bóg go
 kocha i nim się opiekuje. Kolejnymi
 rezultatami powinna być: znajomość naj-
 ważniejszych wydarzeń z życia Jezusa
 w powiązaniu z rokiem kościelnym; roz-
 umienie i pragnienie przyjęcia daru Boga,
 którym są sakramenty pokuty, Eucharystii
 i bierzmowania; znajomość podstawowych
 gestów i postaw liturgicznych (postawa
 stojąca, siedząca, klęcząca, milczenie,
 śpiew, znak krzyża, znak pokoju itd.);
 umiejętność odróżnienia dobra od zła
 i chęć czynienia dobra; znajomość podsta-
 wowych modlitw (jeśli pozwala na to stan
 dziecka); umiejętność identyfikowania się
 z większą społecznością wierzących
 i zdolność wyrażania własnej przynależ-
 ności do Boga.

Dokumenty katechetyczne zwracają
 uwagę na współpracę katechety z rodziną.
 Rodzice dzieci upośledzonych intelektual-
 nie, biorąc pod uwagę licznie występujące
 u nich deficyty, często z obawą i rezerwą
 podchodzą do sprawy ich wychowania
 religijnego. Ważnym elementem współ-
 pracy katechety z rodziną jest ułatwianie
 rodzicom integracji dziecka ze wspólnotą
 Kościoła. Umożliwienie dziecku uczestni-
 czenia w życiu parafii daje mu szansę

zaistnienia i identyfikacji z osobami wie-
 rzącymi, a przez to wyrażania włas-
 nych postaw i przeżyć religijnych. Do
 katechetów należy wspieranie rodziców
 w ich wysiłkach na rzecz rozwoju życia
 sakramentalnego dzieci upośledzonych.
 Powinno się ono wyrażać w przygotowa-
 niu dziecka do przyjęcia sakramentów,
 pomocy w zorganizowaniu uroczystości
 związanej z przyjęciem sakramentów oraz
 umożliwieniu dziecku dalszego uczestnic-
 twa w życiu sakramentalnym.

*Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy
 Rok Osób Upośledzonych (4 III 1981). OsRomPol
 2:1981 nr 3 s. 21-22; Jan Paweł II. Przystanie
 do uczestników międzynarodowego sympozjum na
 temat: „Godność i prawa osoby z upośledzeniem
 umysłowym”. OsRomPol 2:1981 nr 4 s. 16-18;
 Équipe de catéchistes du diocèse de Dijon.
 Merveilles en chemin. Un parcours catéchétique
 pour des enfants et des jeunes marqués par une
 déficience intellectuelle ou mental. Centurion-Privat
 1991; Developmental disabilities and sacramental
 access. Red. E. Foley. Minnesota 1994; A. Kiciński.
 Duszpasterstwo katechetyczne w parafii w świetle
 Dyrektorium Katechetycznego dla Kościoła Katoli-
 ckiego w Polsce. RT 51:2004 nr 6 s. 141-156;
 A. Kiciński. Katecheta specjalny. W: Katecheza spe-
 cjalna dzisiaj. Problemy i wyzwania. Red. J. Stala.
 Ki 2003 s. 39-53; A. Kiciński. Katecheza grup
 szczególnej troski. RT 50:2003 nr 6 s. 121-137;
 KEP. Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Kato-
 lickiego w Polsce. Kr 2001; KEP. Podstawa progra-
 mowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce. Kr
 2001; Krzysztof i Katarzyna Lausch. Słów kilka o
 wychowaniu religijnym dzieci i młodzieży z głęboką
 niepełnosprawnością intelektualną. W: Katecheza
 specjalna dzisiaj. Problemy i wyzwania. Red.
 J. Stala. Ki 2003 s. 169-185; G. Morante. Una
 presenza accanto. Orientamenti e indicazioni per la
 pastorale e la catechesi con persone in situazione di
 handicap in parrocchia. Tn 2001; W. Przygoda.
 Posługa charytatywna Kościoła w Polsce. Lb 2004
 s. 213-218.*

Ks. Andrzej Kiciński

**NIEPEŁNOSPRAWNYCH RUCHO-
 WO DUSZPASTERSTWO**, działal-
 ność zbawcza Kościoła skierowana do
 osób niepełnosprawnych ruchowo, mająca
 na celu przekazanie im pocieszającej
 i wyzwalającej perspektywy wiary oraz
 zakorzenionego w niej bezwarunkowego
 bycia chcianym i akceptowanym. Zada-
 niem Kościoła jest włączenie swoich
 niepełnosprawnych członków przy pomo-